

MODALITĂȚI DE CREȘTERE A COLECȚIILOR BIBLIOTECILOR
PAROHIALE PRACTICATE LA BLAJ (1747-1876).
CAZUL ȚĂRII SILVANIEI

Ioan Oros

1. *Blajul în viața cultural-spirituală a Țării Silvaniei*

După Unirea cu Roma, la 1700, când la Soborul de la Alba Iulia, din 5 septembrie același an, au participat 3 protopopi și 74 de preoți din Sălaj, întreg arealul Țării Silvaniei¹ va fi cuprins de frământările răscoalei curuților, culminând, aici, cu luptele de la Șimleu și Jibou (1705) și, la fel, de luptele confesionale. De fapt, pentru românii ardeleni, în general, întregul veac al XVIII-lea va fi marcat de luptele confesionale dintre ortodocși și uniți; populația Sălajului însă, va trece la uniație, într-o proporție de 40%, încă din primii ani de după semnarea actului unirii².

După instalarea lui Klein ca vlădică al Făgărașului, în urma sinodului de la 1732, Țara Silvaniei, cu cele două arhidiaconate ale sale: al Boian-Șimleului (46 parohii, 29 preoți, din care 21 uniți și 8 neuniți) și al Odorheiului (102 parohii, 96 preoți, din care 35 uniți și 56 neuniți)³, va trece, pentru o perioadă, sub jurisdicțiunea vicariatului Jucului. Preoțimea sălăjeană se va dovedi puternic atașată idealurilor naționale promovate de marele Inochentie Micu și nu întâmplător, la 1744, acesta va predica în fața unui mare sobor de preoți și a sute de mireni, adunați expres la Șimleu Silvaniei⁴.

Și în perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, Transilvania a fost brăzdată de aceleași frământări religioase, chiar de la început aceasta fiind marcată de „noul asalt împotriva unirii” (răscoala lui Sofronie din

¹ Adică, Sălajul străvechi, ca entitate geografică, politico-administrativă, alcătuită din comitatele Crasna și Solnocul de Mijloc de până la 1876, cu capitala cultural-spirituală la Șimleu Silvaniei. Iată ce susține, în această privință, istoricul I. Benkő, în cartea sa *Transsilvania sive magnus Transsilvaniae Principatus. Pars prior sive generalis*, tom II, Vindobonae, 1778, p. 3: „Consuetum enim Hungariae incolis erat & est fiodieque, eam Hungariae partem, quae Comitatus, cumprimis Szólnok mediocrem & Kraszna, complectitur, *Silvaniam*, (Hung. *Szilágy*) ob ingentem Silvarum multitudinem, vocitare. Quumque *transitu* per *Silvaniam*, Hungariae civibus nostra Regio pateret, hinc illi *Transsilvaniam* eam [...]”. Pentru alte mărturii timpurii, din plin ev mediu românesc, despre o anume reprezentare regională distinctă a Țării Silvaniei, cu semnificații profund identitare, ce exista cu mult înainte de înființarea propriu-zisă, la 1876, a comitatului cu același nume, având, de data asta, capitala la Zaláu, vezi I. Oros, *Mentalități colective și identități sociale ilustrate de cartea românească veche din Țara Silvaniei (sec. XVII-XIX)* [referat de doctorat], Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, 2007, p. 6-9.

² I. Ciocian, *Biserica și societatea românească din Transilvania. Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2000, p. 32.

³ D. Stoica, I.P. Lazăr, *Schița monografică a Sălajului*, Șimleu, 1908, p. 44-45.

⁴ I. Ciocian, *op. cit.*, *loc. cit.*

Cioara și a călugărului sârb Visarion Sarai), după care au urmat represiunile „cumplitului și necruțătorului” general Buccow; început despre care ilustrul istoric, canonicul Zenovie Pâclișanu spune că: „Niciodată în istoria lor de un mileniu și jumătate, satele românești ardeline n-au trăit o viață atât de frământată și de răscolită ca în acest deceniu (1751-1761)”⁵. După ofensiva ortodoxă din vremea răscoalei lui Sofronie (1760-1761) și a măsurilor dure întreprinse de trupele generalului Buccow, luptele interconfesionale vor fi, după cum se știe, calmate de către însuși episcopul Grigore Maior, cel care va provoca o adevărată reconvertire în masă a sălăjenilor⁶. Același distins istoric amintit nota că: „Meritul refacerii unirii este aproape în întregime al episcopului Maior”; numai în comitatul Crasna, între 13 august și 1 septembrie 1776, cu ocazia vizitațiunii canonice de aici a convertit peste 3200 de familii⁷.

Concomitent cu aceste vremuri grele, episcopul Petru Pavel Aaron își începe lungul șir al vizitațiunilor canonice prin Câmpia Ardealului, Sătmăr și Sălaj (1756: 9 și 21 februarie în Someș Odorhei, 11 februarie în Sălsig); despre starea de lucruri găsită în zonă, un „protocol” al vizitei relatează, între altele, că: „într-un sat biserica avea numai un *Octoib*, scris cu mâna, într-altul toate cărțile de slujbă erau slavonește, scrise și ele cu mâna”⁸.

În instrucțiunile scrise, lăsate cu prilejul acestei vizite, se arată că: „fiecare preot e dator să aibă «al său *Ceaslov*», la fiecare biserică să fie *Psaltire* (apărută în 1756 la Blaj) și *Învățătură creștinească*, tipărită în 1755, «care preoții și loruși și norodului spre învățarea celor de lipsă datori or fi adeseori a o citi»⁹ – după cum citează același Zenovie Pâclișanu.

În scopul întăririi unirii, episcopul Petru Pavel Aaron va deschide tipografia de la Blaj (1747)¹⁰, înființează primele școli de aici (1754)¹¹ și va pune, de asemenea, bazele bibliotecii lor¹². Sunt tipărite acum primele lucrări originale

⁵ Z. Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*. Ediție îngrijită de Pr. Ioan Țimbuș, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2006, p. 359.

⁶ Idem, *Vechi vizitațiuni canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea*, în *Cultura Creștină*, 1936, nr. 1, p. 23-26; 2, p. 92-99; 3, p. 156.

⁷ Idem, *Răspândirea Unirii în Sălaj*, în *Cultura Creștină*, 1936, nr. 7-8, p. 401-402.

⁸ Idem, *Istoria Bisericii Române Unite*, p. 365.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Vezi: I. Georgescu, *Tipografia seminarului din Blaj*, în *Boabe de Grâu*, V, 1934, p. 1-31; Z. Pâclișanu, *Tipografia din Blaj*, în *Boabe de Grâu*, V, 1934, nr. 2, p. 105-108; Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, București, Kriterion, 1977, p. 237-244; C. Tatai-Baltă, *Tipografia de la Blaj. 245 de ani de la înființare*, în *Tribuna*, 1992, 4, nr. 27, p. 8-9; Gabriela Mircea, *Tipografia din Blaj în anii 1747-1830* [teză de doctorat], Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 1998.

¹¹ I. Mârza, *Școală și națiune. Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 47 sq.

¹² Idem, *Centrul școlar de la Blaj, embrionul unei biblioteci românești din secolul Luminilor*, în *Confesiune și cultură în Evul Mediu. În onoare Ion Toderășcu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004, p. 329-339.

ale teologiei greco-catolice, *Floarea adevărului* (1750) și *Dogmatica învățătură* (1760), seria tipăriturilor liturgice continuând, în timp, cu *Ceaslovul* (1751, 1753) și *Strastnicul* (1753), *Liturgierul*, *Psaltirea* și *Euhologhionul* (1756) sau *Octoiubul* (1760), dar și cu unele tipărituri pentru preoți sau cu primele manuale școlare: *Învățătura creștinească prin întrebări și răspunsuri pentru procopseala școalelor* (1755), *Bucoavna* (1759) etc.

Această operă de edificare națională (prin cărți de cult, școli pentru preoți, bibliotecă model etc.) înfăptuită sub episcopul Petru Pavel Aaron (1751-1764), va fi continuată, apoi, de Atanasie Rednic (1765-1772)¹³. Schimbările intervenite vor fi consemnate în constatările făcute în urma vizitelor canonice din 1776, efectuate în ținuturile Sălajului, de către episcopul Grigore Maior (1773-1782), secondat de vicarul său Ignatie Darabant¹⁴ – după cum știm, ambii fiind sălăjeni la origine –, și de Samuil Micu, „cel pe care-l vedem predicând la 18 [15? – n.n.] August în Marca, iar la 8 Septembrie în Hereclean”¹⁵.

Din punct de vedere al limitelor cronologice, ultima parte a perioadei studiate începe odată cu înființarea vicariatului Silvaniei, la 1810, și se sfârșește la 1876, odată cu înființarea „marelui comitat” al Sălajului, cu centrul de reședință la Zălau, prin alipirea celor două vechi comitate, al Crasnei și al Solnocului de Mijloc, ce constituia arealul Țării Silvaniei, cu capitala la Șimleu Silvaniei. Între aceste date s-au desfășurat importante și dramatice evenimente istorice, care vor marca profund viața economică, social-politică și, nu în ultimul rând pe cea cultural-spirituală de aici: revoluția pașoptistă, înființarea Episcopiei de Gherla, la 1856, când întreg arealul sălăjean este arondat acesteia, apoi, anexarea Transilvaniei la Ungaria, în 1866. Pe plan local, se intensifică lupta pentru drepturi naționale, pentru cultură și școală în limba română, Biserica greco-catolică fiind meru în fruntea acesteia. Dintre manifestările memorabile care s-au derulat în această perioadă, merită amintit aici sinodul vicarial de la Șimleu, din 10 ianuarie 1850, desfășurat sub patronajul lui Alexandru Sterca-Șuluțiu, manifestare care „a adus o organizare reală a școlilor din Sălaj și a prefațat un început de epocă nouă în evoluția de redeșteptare națională și culturală a Românilor sălăjeni”, cum scrie istoricul I. Ardeleanu-Senior, fostul cercetător la Biblioteca Centrală din Blaj¹⁶. În aceeași ordine de idei, avem Memorandumul sălăjean din 1861, redactat și înaintat împăratului

¹³ Pentru „învățământul” și „tipăriturile blăjene sub păstorirea lui Atanasie Rednic”, vezi Z. Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, p. 448-460.

¹⁴ Date inedite vezi la Gh. Gorun, *Contribuții la biografia și activitatea episcopului Ignatie Darabant*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, 36, 1991, p. 45-56.

¹⁵ Z. Păclișanu, *Vechi vizitațiuni canonice*, nr. 1, p. 23-26; 2, p. 92-99; 3, p. 156.

¹⁶ I. Ardeleanu-Senior, *Oameni din Sălaj. Momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni*, Zălau, Așezământul tipografic „Luceafărul”, 1938, p. 94.

Francisc Iosif, de către Ioan Maniu, Ioan Galu și George Filep, ca reacție a „intelighenției” din Țara Silvaniei la măsura arbitrară de alipire la Ungaria a comitatelor Crasna și Solnocul de Mijloc, fără consultarea populației românești, la 1861; actul de protest fiind citit în fața poporului adunat la Bobota, cu prilejul sfințirii bisericii de aici, în 27 august 1861.

După înființarea vicariatului Silvaniei, la 1810, de către episcopul Ioan Bob, Sălajul va deveni un adevărat centru al uniților, această instituție patronând practic, timp de peste un veac, întreaga viață cultural-confesională și social-politică a românilor sălăjeni. De remarcat sunt aici înaltele figuri intelectuale ale vicarilor Silvaniei, afirmați până la 1876, începând cu: George Tatu (1810-1824)¹⁷, George Abraham (1824-1828)¹⁸, Isidor Alpini (1828-1835)¹⁹, remarcat, dar, mai ales, Alexandru Sterca-Șuluțiu (1836-1850)²⁰, viitorul mitropolit, precum și ceilalți care vor urma după el: Demetriu Coroianu (1850-1873) și Alimpiu Barbulovici (1873-1913)²¹, personalități care, alături de Gheorghe Șincai, ca inspector al școlilor și cunoscut de-al locului²², Simeon Bărnuțiu, Ioan Alexi, au lucrat adânc asupra edificiului național și cultural-spiritual al acestor locuri²³.

În aceste condiții, mai mult decât până acum, un rol incontestabil în opera de edificare locală va fi jucat de cartea tipărită la Blaj, fie aceasta de cult sau de școală. Înălții vicari înșiși mai sus pomeniți vor fi cei care se vor implica în strângerea de fonduri necesare pentru înzestrarea bisericilor și școlilor confesionale cu cărți de slujbă și manuale școlare²⁴.

2. Difuzarea și colportajul cărții de Blaj (1747-1876)

Pentru înțelegerea acestui amplu proces, alături de cunoașterea politicii editoriale practicate de către ierarhii blăjeni în perioada 1747-1876, în general, un alt demers îl poate constitui studierea modalităților sau căilor de difuzare a cărților tipărite la Blaj în vederea creșterii colecțiilor bibliotecilor parohiale, în

¹⁷ Fost director interimar al școlilor naționale din Transilvania, după destituirea lui Gh. Șincai.

¹⁸ Profesor erudit, nesprrijinit însă de episcopul I. Bob.

¹⁹ Bun cunoscător al legislației timpului, a purtat o vastă corespondență cu preoții și s-a remarcat, de la început, printr-o activitate prodigioasă, ridicând autoritatea și prestigiul oficiului vicarial din Șimleu.

²⁰ Este considerat, alături de Gh. Șincai, întemeietorul învățământului național din Sălaj.

²¹ Scurte biografii ale acestor ierarhi locali, de unde am selectat și informațiile de mai sus, găsim în I. Ardeleanu-Senior, *op. cit.*, p. 89-99.

²² Cf. I. Ardeleanu-Senior, *Locul morții lui Gheorghe Șincai. Legendă. Tradiții. Adevăr. Contribuții, interpretări și impulsuri noi pentru lămurirea unui gol din istoria noastră literară și națională*, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, fond arhivă, ms. 25 p. dactilo din 1974, exemplar donația autorului.

²³ Vezi pentru aceasta autorizata monografie, semnată de I. Ciocian, *op. cit.*, p. 43-60, 130 sq.

²⁴ *Ibidem*, p. 355.

particular, aici, cazul Țării Silvaniei. Toate aceste modalități de difuzare²⁵ ne sunt ușor relevate din perspectiva paratextologică, adică aceea a însemnărilor de pe aceste cărți de Blaj.

a) *Colportajul de carte*²⁶. Este, în acest sens, cea mai veche modalitate. Cu toate că, de la început, se practică, simultan, mai multe căi, nu există încă o difuzare dirijată, distribuția producției de carte este, în bună măsură, apanajul colportorilor, care, la început de secol al XIX-lea, chiar se definesc astfel. Din rândul acestora, în zonele învecinate, se remarcă diacul Gal Urs din Fodora²⁷, pe Valea Someșului, care ducea cărți până la Stoboru²⁸, pe valea Almașului, unde la 1803 vindea un *Apostol* (Blaj, 1802), cu suma de 9 zloți, sau la Ciumești, în comitatul Sătmăruului, unde, la 1800, vindea o *Biblie* de Blaj (1795), după cum spune chiar însemnarea : „[...] cari o au plătit cu 26 de florinți, de la vânzătorul de cărți Gal Ursu, diacul di[n] Fodoră, din Varmed[i]e So[lnocu] dinlontru, în 15 zile decembrie, în anul 1800”²⁹. Dintre colpotorii-legători de cărți, cunoscuți în această perioadă, după însemnări, îi găsim pe dascălul On Turcuțu din Fildu de Sus, legător de carte pe lângă cea mai frumoasă biserică de lemn din Sălaj (1727) – cel care, la 1806, dona bisericii din Cutiș³⁰ un exemplar din *Apostol* (1802), iar la 1808 lega cărțile bisericii din Marin (*Penticostarion*, 1768) și, de asemenea, pe Nicolae Cherecheș, „compacto[ul] din Mineu”, care, în 1805, vindea bisericii din Brusturii Sălajului, un *Apostol* de la 1802. Tot dintre cărțile blăjene, un *Molitvelnic* din 1763 era vândut, după cinci ani de la apariție (1768), în satul Buciumi, de către popa Dumitru din Fildu de Mijloc³¹.

b) *Donația „ex munificentia regia” [din „mila crăiască”]*. Urmare a politicii de donații încurajată de Curtea veneză³² este de remarcat noul tip de donație care apare în sistemul difuzării cărții în mediul predominant greco-catolic care era în arealul studiat, și anume cel „din milă crăiască”³³ (*ex munificentia regia*), donația fiind înmănată și întărită pe carte prin însemnarea olografă a reprezentanților

²⁵ Vezi și Anne Sauvy, *Livres contrefaits et livres interdits* („Circulation et diffusion”), în *Histoire de l'édition française* (sous la direction de R. Chartier et Henri-Jean Martin), II, Paris, 1990, p. 140-142.

²⁶ Pentru condițiile materiale și diferitele canale ale difuzării cărții, inclusiv colportajul, vezi Fr. Barbier, *Libraires et colporteurs*, în *op. cit.*, III, Paris, 1990, p. 256-301.

²⁷ Localitate din vechiul comitat Solnocul Interior, azi aparținătoare județului Sălaj.

²⁸ Localitate din vechiul comitat Cluj, plasa Almașului, azi aparținătoare județului Sălaj.

²⁹ Apud E. Bărnăușiu, *Carte românească veche în colecții sătmărene*, Satu Mare, 1998, p. 232.

³⁰ Localitate din vechiul comitat Cluj, azi în județul Sălaj.

³¹ Localitate din fostul comitat Cluj, plasa Huedin, azi în județul Sălaj.

³² Vezi Greta Monica Miron, „... poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește...” *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 365.

³³ Pentru categoriile de donații din sfera Bisericii unite, vezi Eva Mârza, *Donația de carte în mediul religios greco-catolic (secolele XVIII-XIX)*, în *Acta Blasiensia I. Coordonatele preoției greco-catolice – istorie și actualitate*, Blaj, Editura „Buna Vestire”, 2002, p. 197-203.

vlădiciei Făgărașului. Prin mijlocirea vicarilor episcopali Ioan Iacob Aaron și Ioan Szabo, în luna martie 1772, din aceste „fonduri vieneze”, sunt donate exemplare din *Triodul* de Blaj (1771), pentru bisericile din satele: Ariniș („Acest Triodion sau dat din mila crăiască bisericii unită din sat Erdihat, varmeghia Solnocului de Mijloc, prin mine Jacov Aron, pe 3 martie anul 1772.”), Ulmeni („Acest Triod³⁴ s-au dat din mila crăiască bisericii unite [...] sat Traniș, varmeghia Solnoc de Mijloc, prin mine, vicar ep[iscop]esc Iacob Aron, anul 1772, 23 martie [...]”)³⁵ și Urmeniș („Acest Triod s-au da[t] din mila crăiască bisericii unită din varmeghia Solnok de Mijloc sat Urmeniș, prin mine Szabo Ioan [...] anul 1772, 25 martie.”), toate trei satele fiind situate în plasa Cehu Silvaniei. Anterior, donații de acest fel, adică „*ex munificentia regia*”, către alte biserici din Țara Silvaniei, sunt semnalate în 1768, pentru satele Bulgari și Domnin, donații făcute în scopul îmbunătățirii serviciului religios și, astfel, a atragerii mai multor credincioși de partea uniților³⁶.

c) *Donația vlădicească sau episcopală*. Dovadă evidentă a preocupării programatice pentru înzestrarea bibliotecilor bisericești este continuarea donațiilor de carte către bisericile unite, din producția tipografică a Blajului, tradiție inaugurată de către episcopul Petru Pavel Aaron, continuată, apoi, pe timpul lui Atanasie Rednic și Grigore Maior, care va fi practică și de către episcopul Ioan Bobb³⁷. Dacă, „cu prilejul vizitației în Oarța de Mijloc, 12 ianuar 1784”, Pop Grigore, „cleric al vlădiciei Făgărașului”, consemna cumpărarea de către „norodul de obște” din Orța a unui *Catavasieriu* (1772), pe 24 august 1785, „din milostiva poruncă a măriei sale, preasfântul arhiereu Ioan Bobb” se dădea pomană „bisericii cei unite” din Oarța de Sus nu mai puțin decât trei cărți de Blaj (*Apostol*, 1767, *Triodion*, 1771 și *Strastnic*, 1773) – cum este specificat pe fiecare exemplar în parte³⁸.

d) *Donația vicarială*. Având în vedere puterea slabă de cumpărare a unor comunități mai mici din subordine, încă se mai practică donația de carte de către ierarhii bisericii greco-catolice: un *Strastnic* de Blaj (1817) era „dăruit de pomană” bisericii din Husasău Crasnei, pentru ca „până va dăina această

³⁴ Dar și un *Molitvelnic*, cu siguranță, cel din 1756, amintit de G. Miron, *op. cit.*, p. 363.

³⁵ Despre alte asemenea acte donaționale ale vicarului Ioan Iacob Aaron, vezi: I. Mârza, *Activism și opțiune culturală în secolul al XVIII-lea: Ioan Iacob Aron*, în *Apulum*, XXV, 1988, p. 353-354; G. Alicu, *Circulația cărții vechi românești în județul Cluj (V)*, în *Acta Musei Napocensis*, XIX, 1982, p. 681-682; XXI, 1984, p. 792.

³⁶ V. Greta Monica Miron, *op. cit.*, p. 365-366.

³⁷ Referitor la perioada episcopatului acestuia, vezi serioasa cercetare a universitarului albaulian D. Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, București, Editura Scriptorium, 2005.

³⁸ Exemple similare vezi la E. Mârza, *op. cit.*, p. 200 sq.

carte”, donatorul Isidor Alpini, „vicarășul Sălajului”, să fie pomenit „prin frații preoți cari vor sluji întru acea sf[ân]tă Biserică” (Șimleu, 20 octombrie 1834).

e) *Legatul testamentar/„testarea” cărților („teștelek”-ul lui Iosif Pașca)*. O modalitate indirectă, dar în spiritul Blajului, este legatul testamentar (testarea, „teștelek”-ul). Alegem, în acest sens, un singur exemplu, oferit de opțiunea iluministului Iosif Pașca, exprimată prin următoarea însemnare găsită recent, de către noi, pe un *Triod* cu *Strastnic* (Blaj, 1813), ex. de la Someș Odorheiu:

„Acest Triod și Strastnic în teștelek, ca, după moartea mea, să fie a besereci<i> în care mai pre urmă voio jertfi lui Dzeu-împărăție. [De] ar cuteza cineva din neamul meu ai vinde, acei oameni să fie anatema. Scris-am în S. Odorheiu, 14 Ianuarie 1839. Iosif Pașca [...] paroh și v[ice]protopop al S. Odorheiu”³⁹.

f) *Listele cu oferte din partea tipografiei de Blaj*. În această perioadă, gama modalităților de creștere a colecțiilor bibliotecilor parohiale se lărgeste, incluzând, alături de donațiile întâmplătoare ale enoriașilor, prin intermediul colportorilor, sau cele din „milă ierarhică” (vicari, protopopi, foști preoți, dascăli, dieci etc.), tot mai des, achiziția de cărți direct din tipografie, chiar în cantități apreciable, în funcție de comanda parohiilor, prin sistemul centralizării ierarhice a acestora: de la preot, protopop, la vicar, ultimul, de regulă, aducând cărțile cu căruța de la Blaj. Faptul că o parte din cărți era adusă ca ofertă, fără plată, ne îndrituiește să vedem în vicariate, extins și în cadrul unor protopopiate, ca pe un început de librărie, în cadrul acestui sistem incipient de difuzare dirijată, respectiv de desfacere a producției tipografice.

g) *Listele de prenumerație*. Deși, până acum, nu am întâlnit cărți pe a căror listă tipărită să figureze prenumeranți sălăjeni, se cunosc, în schimb, fie cu plata anticipată, fie pe camătă, tabele cu subscriși, întocmite în urma aducerii la cunoștință a listelor de cărți disponibile în tipografiile de la Blaj, Gherla și Oradea. Spre exemplu, este consemnat faptul că, în cadrul sinodului vicarial organizat cu protopopii tractuali, către finele anului 1858, Demetriu Coroianu, vicarul foraneu al Silvaniei, anunța o astfel de ofertă, cuprinzând următoarele cărți de cult disponibile la acea dată: *Biblia*, *Evangelia*, *Apostol*, *Mineiu*, *Triod*,

³⁹ Iosif Pașca este autorul, printre altele, al lucrărilor: *Istoria Bibliei cu întrebări și răspunsuri* (1813) – prima de acest gen în limba română, *Istoria Testamentului Nou* (1813), fiind cunoscut, îndeosebi, pentru *Meșteșugul lungimii de viață, prin doftoricească grijă a trupului și a sufletului* (1815), o traducere după *Ars longae vitae* (Nitra, 1804), de Fr. X. Fuchs, toate rămase în manuscris. De asemenea, Iosif Pașca este autorul unor selecții din categoria «cărților de înțelepciune»; a tradus *Apotejmatele* lui Erasmus din Rotterdam, fiind primul care a transpus pe românește *Comentariile* lui Marc Aureliu. Vezi M. Popa, *Un iluminist transilvănean de pe meleaguri sălăjene: Iosif Pașca din Pericei*, în *Acta Musei Porolissensis*, II, 1978, p. 325-338; Fl. Dudaș, *Românii din Oradea în epoca Luminilor*, vol. I, Oradea, 1996, p. 133, 205-206.

Strastnic și *Octoib*; fiind precizate starea volumului (legat și *in crudo*) și prețul de vânzare corespunzător, calculat separat în florini⁴⁰.

h) *Corespondența dintre vicari și prefecții tipografiei*. Pentru asigurarea școlilor cu manuale și catehisme, vicarii Silvaniei poartă corespondență asiduă cu directorii de tipografie și țin legătura cu inspectorii generali peste școlile confesionale. Astfel, Gheorghe Abraham, vicarul Silvaniei, între anii 1824-1828, va aduce „bucoavne și alte cărți de la Blaj, inclusiv catehisme pentru elevii români, ce învățau la gimnaziul minoriților din Șimleu”⁴¹, iar Alexandru Sterca-Șuluțiu, vicarul foraneu al Silvaniei (1836-1850), în urma unei călătorii făcută expres la Blaj, în baza unei corespondențe purtată în prealabil cu Timotei Cipariu, directorul tipografiei diecezane, nota următoarele, adresându-se protopopilor tractuali: „La Blaj, după cărți de școală am fost, dar atâtea cărți câte ar fi trebuit pe seama tuturor care au prenumerat, n-am putut căpăta, că mai cu seamă bucoavne nu sunt tipărite [...] vă scriu să trimiteți om, care să vă aducă și puținele cărți de școală și banii pe care cărți n-am căpătat”⁴².

După aceeași sursă, mai aflăm că, pentru elevii români care studiau la gimnaziul minorit din Șimleu, vicarul Șuluțiu adusese de la Blaj *Icoana pământului* de Ioan Rusu (Blaj, 1842), considerată prima lucrare științifică de geografie românească apărută în Transilvania⁴³.

i) *Achiziționarea directă din tipografie (studenți, preoți, călugări sau „delegați”)*. Deși efectul de colportaj frecvent variază, uneori, până la zeci de ani, se înregistrează tot mai multe cazuri de achiziție a unei cărți în chiar anul apariției acesteia, acestea fiind luate, în majoritate, direct de la Blaj, atât pentru zestrea personală de cărți, cât și pentru colecțiile bisericilor. Semnificativ, în acest sens, este cazul popii Ioan din Vădurele, care, într-o însemnare pe un *Penticostarion* (1768), mărturisea că: „[...] l-amu cumpărat eu, popa Ioanu, din Blaj, pă 7 zloți și 2 mărileși, anii 1790, zile octombrie 2”, sau, la fel, cele consemnate pe un *Molitvelnic* (1784), privind „așezarea” acestuia între cărțile bisericii respective: „Acest sfânt și dumnezeiesc molitvenic este a lui popa Constantin Cuște și o amu cumpăratu din Blaj, fiind la teologhie în anul 1802 și l-au așezat întâie în Gârcei”. O *Liturgie* (1775), exemplarul din Satu Mic, era cumpărată „din sfânta Mănăstire a Blajului, pre sama me”, de către popa Găvrilă, cu ocazia hirotonirii („[...] m-am făcut preot în luna lui ianuarie în 6 zile, de pre luminat arhereu Maer Grigore. Anii de la Hs. 1780”), iar, câțiva ani mai târziu, prin 1781, Dumitraș Onu, din Gărdani, plătea un *Strastnic* (1773)

⁴⁰ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.A.N.) Sălaj, fond I. *Ardeleanu-Senior*, nr. 19/1858, f. 6-14. Apud I. Ciocian, *Școlile confesionale românești din Sălaj – în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Acta Musei Porolissensis*, XXV, 2003, p. 357.

⁴¹ I. Ciocian, *op. cit.*, p. 355.

⁴² D.J.A.N. Sălaj, fond *Vicariatul Silvaniei*, nr. 150/1845, f. 3. Apud I. Ciocian, *op. cit.*, p. 356.

⁴³ I. Mărza, *Școală și națiune*, p. 148.

care „s-au cumpărat de la Ignatie din Blaj”, sintagmă care trădează deja o anumită familiaritate cu persoana distinsului vicar episcopesc, a cărui trecere prin satele nord-vestice ale Țării Silvaniei e consemnată pe o *Evanghelie* (1682), exemplarul de la Săuca („An 1777, luna lui Iunie în 27, înainte noastră Ignatie, vicariușul Făgărașului, Augustin, vicariușul Santăului; cu prilejul canoniceștii vizitații vlădicești.”). În anul 1794, enoriașa Anuța Homorodan din Băsești cumpăra, „din Blaj”, o *Liturghie* (1775), „pomână lui popa Grigorie de Bărsău de Sus”.

Continuă, de asemenea, procurarea cărților direct din Blaj, cumpărarea fiind ocazionată de hirotonirea preotului, cum este cazul popii Vasilie din Marin, cu un *Apostol* din 1814: „Și s-au cumpărat din Blaj cu 21 sau douăzeci și unu de florinți. Și s-au scris de mine popa Vasilie, paroh al Marinului și anu și ziua în care m-am preoțit. An 1819, 25 Martie. Ani de când m-am născut până la praznic au fost 18, iară de când m-am căsătorit, anii de la Hs 1818”. Pentru biserica din Năpradea, fostul învățător Vasiliu Popp, „nobil de Cozla, Lemniu, etc. e fiul lui Gregoriu Popu, parochu batrenu dein Bulgari, din comitatulu Solnocului de mediulocu”, dona bisericii de aici un exemplar din *Apostolul* de Blaj (1814), care: „S-au adusu din tipografia Archidiecesei Blasiului în 10a Martiu 1864 prein parochulu de Năprade și Protopopu al Noțiegului, Georgiu Stanciu” – cum nota pe carte, chiar aducătorul, în luna august a aceluiași an.

k) *Licitația de carte*. Nu am găsit însemnări sau dovezi de participare a sălăjenilor la o astfel de modalitate de difuzare a cărții.

3. *Efectul de colportaj – un indicator al funcționalității cărții (ilustrat prin cartea de Blaj)*

a) *Cartea veche – o „reitate” călătorească cu popasuri „ritualice”*. În cartea sa, *Practica fericirii. Fragmente despre sărbătorească*⁴⁴, autorul, Paul Drogeanu, dedică un întreg capitol („Destinele cărții sau despre grădina lui Adonis”) prezentării virtuților sărbătorești ale cărții, aceasta fiind trecută aici prin toate modurile de a fi ale sărbătoreșului (paradoxalul, kairoticul, agalmaticul și agonisticul). Nu putem insista acum asupra chestiunii, dar putem conchide împreună cu autorul că:

„Precum sărbătoarea, cartea este, de fapt, un obiect fictiv pentru că nimic din ceea ce-o alcătuiește nu este numai al ei și toate aceste elemente constitutive reale și ideale sunt puse nu în slujba ei ci a celor care o trăiesc și o fac să existe. Deși existența ei obiectuală e intensificată prin podoabe, calitatea hârtiei, grafică sau caracterul literei alese, prin copertele ferecate în pietre scumpe, în piele sau în mătase, prin tiraje aparte sau ilustrații unice, ea rămâne o ființă

⁴⁴ P. Drogeanu, *Practica fericirii. Fragmente despre sărbătorească*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 312-333.

efemeră care nu există decât în intervalul de tip sărbătoresc al scriiturii și lecturii”⁴⁵.

Deci, recapitulând, în cazul cărții vorbim despre o sărbătoare a scrierii (a creației, a nașterii)⁴⁶, pe de o parte, iar pe de alta, despre o sărbătoare a lecturii: lectura/ viețuirea cărții fiind scopul fundamental, sensul pentru care a fost creată⁴⁷. Între aceste două momente ale intervalului de tip sărbătoresc, scrierea și lectura, există doar aparent un hiatus al sărbătorescului, o sincopă „păgână” în destinul cărții, întrucât, după ce a fost scrisă (consumându-se astfel un prim ciclu al sărbătorescului), cartea devine obiect (de troc), căci intră în joc un al doilea moment: „târgul cărții”⁴⁸, cel care va scoate cartea din starea ei de reificare, din „opacitatea reică”, cum ar spune G. Liiceanu⁴⁹, iar prin actul de donație, cartea dobândește o destinație, în speță lector și auditor – în cazul cărții vechi. Din acest punct de vedere, petrecerea „târgului cărții” ne îndreptățește să vedem în carte o „reitate” călătoare cu „popasuri” rituale.

b) *Timp de ediție – timp de lectură: o diferență cu tendința spre zero.* Înțelesul francez al cuvântului „*édition*” cuprinde, deopotrivă, atât sensul de industrie a cărții (tipărirea propriu-zisă), cât și cel de comerț (difuzare) al acesteia⁵⁰.

Un indicator eficient, introdus de noi în literatura de specialitate și care poate fi utilizat în aprecierea vitezei de circulație a cărții românești vechi dintr-un areal anumit, este ceea ce am numit *efectul de colportaj*⁵¹; pentru fiecare exemplar intrat în circuitul lecturii, valoarea acestuia, care matematic tinde spre „0”, se obține prin calcularea diferenței dintre anul atestării și cel de apariție a cărții în cauză. Rolul acestui indicator este acela de a constata intrarea cărții respective în uzul lecturii, cel puțin prin scriitorul notei marginale, indiferent de tipul sau calitatea propriu-zisă a lecturii.

În acest sens, pe intervalul 1747-1810, există peste 150 de însemnări datate⁵², care vizează atestarea intrării sau găsirii în circuitul funcțional (cu alte

⁴⁵ *Ibidem*, p. 326.

⁴⁶ A se vedea analiza în cartea lui P. Drogeanu mai sus citată, paginile indicate, ca și, de altfel, întregul volum.

⁴⁷ Pentru acest aspect, vezi analiza la D. Radosav, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, p. 198-210.

⁴⁸ Vezi I. Oros, „Târgul cărții” – un cronotop al sărbătorescului, în *Silvania*, Inspectoratul pentru Cultură al Județului Sălaj & CCVTCP Sălaj, Zalău, 1997, nr. 2, p. 74-76.

⁴⁹ G. Liiceanu, *Cearta cu filosofia*, București, Humanitas, 1992, p. 192; Idem, *Dans cu o carte*, în *România Literară*, nr. 17, 3 mai 2000.

⁵⁰ *Le Petit Larousse en couleurs*, Paris, 1995, sub voce: „Édition” („Publication d’un ouvrage littéraire; impression et diffusion de toute espèce d’œuvre”).

⁵¹ I. Oros, *Circulația cărții românești sibiene de secol XVIII-XIX în Sălaj*, în *Acta Musei Porolissensis*, XXIII/2, 2000, p. 375.

⁵² Vezi Idem, *Biblioteci, colecții și cititori în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX)*, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia [referat de doctorat], Alba Iulia, 2006, p. 70-80, anexa nr. 2.

cuvinte, fiind la acea dată utilizate în oficierea serviciului religios, în arealul cercetat) al cărților din producția tipografică contemporană sau anterioară perioadei.

c) *Intrarea în circuitul lecturii sau „așezarea” cărții.* Odată cumpărată și dăruită pomană bisericii unei comunități⁵³, spre a deveni funcțională în cadrul regimului sacru al ritualisticii religioase, cartea va fi integrată între celelalte podoabe sau cărți, prin „așezarea”⁵⁴ ritualică și definitivă a acesteia în biserică, fapt consemnat adesea: „Acest sfânt și dumnezeiesc molitvenic este a lui popa Constantin Cuște și o amu cumpăratu din Blaj, fiind la teologhie în anul 1802 și l-au așezat întâie în Gârcei” (*Molitvelnic*, Blaj, 1784, ex. de la Gârcei); „[...] și o au dat la beserecă din Badon pomană la băserecă și o au așezat ca dela ace beserecă să nu o poată lua sau sminti nici frații nici soră sau altul” (*Strastnic*, Blaj, 1753, exemplarul de la Badon); tot pe aceeași carte, exemplarul de la Corni, putem citi: „[...] Toader Popii din Corni și a vândut protopop Vaselie A[n]dreica de la Noțig și paroh popa Onuț Băițanul diac Popa Alexie Horotanul, așezară această c[art]e în besereca cornenilor [până] la perire ei [...] 1799”⁵⁵. Sinonime așezării cărții, de cele mai multe ori sunt: „pusul în biserică”, „datul în mâna popii”, „lăsatul cu limbă de moarte” („Să să știe că aceste [sfinte?] cărți, anume Păucenie și Testament, l[e]-am lăsat eu Poj[ar?] Iancu sf[i]nții besereci ca să fie poman[ă] pe viță, pe sămânță, și le-[a]m lăsat cu li[m]bă de moarte înainte[a] o[a]minilor”)⁵⁶, pentru totdeauna, în acea biserică.

Astfel, după tabelele statistice obținute, pe intervalul 1751-1766, deci după înființarea tipografiei blăjene și până la anul mării vizitațiuni canonice în zonă (1776), însemnările arată că, aici, au pătruns doar 40 de exemplare de carte liturgică⁵⁷.

d) *Un model grafic: „sedimentarea diacronică” a cărților într-o parohie (interesul pentru inventariere).* Spre a putea aprecia importanța însemnărilor olografe, utilizate ca documente primare în reconstituirea dinamicii creșterii colecțiilor pentru această perioadă, se poate întreprinde o analiză statistică comparativă,

⁵³ Despre darul-carte și funcțiile sale vezi B. Ștefănescu, *Sociabilitatea rurală, violență și ritual. Cartea în practicile oblatice de răscumpărare a păcii comunitare, în Transilvania, sec. XVII-XIX*, Oradea, Editura Universității Oradea, 2004, p. 337-364.

⁵⁴ Asupra polisemantismului cuvântului „așeza” vezi *Dicționarul Limbii Române*, tom I, partea I (A-B), București, 1913, p. 304-310.

⁵⁵ A. Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, Editura Montessori, 2005, p. 204.

⁵⁶ Varlaam, *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643, ex. de la Șimleu Silvaniei, Biblioteca Județeană Cluj, nr. inv. 310751.

⁵⁷ Cantitativ, predomină încă răspândirea tipăriturilor de București (15 exemplare), din care, un exemplar din *Cazanii* este semnalat la Tășnad, chiar în anul de apariție 1768, dar, la un interval de trei până la cinci ani de la apariție, intră și câteva cărți de Râmnic (*Cazanii*, 1748, Marin; *Antologhion*, Chechiș; *Octoib*, 1770, Stărciu etc.), putând fi, în cauză, localități neunite sau mixte.

examinând conținutul acelora care atestă intrarea cărților în circuitul funcțional în acest interval, comparativ cu datele privind „indicarea cărților rituale”, culese în urma vizitațiilor canonice din iunie-septembrie 1776⁵⁸ și cu informațiile din inventarele înaintate Episcopiei de Gherla, între anii 1853-1876. Această perspectivă este deschisă de cel puțin unsprezece parohii din vechea Țară a Silvaniei (Aghireș, Asuajul de Sus, Bulgari, Chilioara, Coșeu, Deleni, Dobrin, Fetindia, Inău, Sudurău și Zalnoc), întrucât doar din aceste localități avem ambele tipuri de informație privind bibliotecile parohiale (vezi anexa nr. 1), iar, în mod excepțional, avem cazul Asuajului de Sus, cu însemnări pentru fiecare carte⁵⁹. Examinând tabelul din anexă⁶⁰, observăm că, la toate localitățile din eșantion, față de constatările făcute în cursul vizitației canonice amintite, unde erau înregistrate, cu excepția Sudurăului (șase cărți), 4 biserici sunt fără nici o carte, 3 cu una, 2 cu două și una cu trei cărți; doar după o sută de ani situația s-a schimbat fundamental, fiecare biserică declarând că are, cu o singură excepție, între 10 și 15 cărți. În ceea ce privește cazul Asuajului de Sus (vezi anexa nr. 2), care la vizita canonică nu avea nici o carte, iar la 1786, după însemnări, avea numai un *Catavasier* (Blaj, 1777), în prima jumătate a secolului al XIX-lea reușește să-și cumpere alte zece, câte o carte la un interval mediu de cca. 3 ani (vezi anexa nr. 3).

Față de însemnările anterioare, în cazul celor redactate în intervalul 1810-1876, peste 165 la număr⁶¹, se constată accentuarea interesului pentru inventarierea cărților din colecțiile bisericești; astfel, între 1813-1822, popa Grigorie, protopopul Băseștilor, consemnează apartenența cărților la fiecare biserică din eparhia sa. Prin intermediul „judecății” curatorilor (1846: *Strastnic*, Blaj, 1773, exemplarul de la Tohat) sau chiar la porunca vicarului Alexandru Șterca-Suluțiu (1840: *Octoib*, Râmnic, 1770, exemplarul de la Stârciu) sunt recuperate cărți însușite tacit de către foști slujitori ai bisericii sau urmași ai acestora.

Pe un exemplar din *Evanghelia* de Blaj (1795) din colecțiile bisericii din Bocșa lui S. Bărnăuțiu, la 1873, preotul paroh Matei Silvanu reiterează „intrarea cărților” (în total, 16), scriind următoarele rânduri:

⁵⁸ Vezi Greta-Monica Miron, *op. cit.*, p. 358-368.

⁵⁹ Faptul că, din cele cca. 250 localități ale vechii Țări a Silvaniei, doar de la 11 avem atât date din 1776, cât și de la 1876, este un accident al istoriei, unul care, în esență, convine cercetării noastre ce se încheie cronologic la acest ultim an, dar, într-o cercetare exhaustivă a bibliotecilor silvane, analiza se poate extinde și la alte localități care prezintă inventare ale bibliotecilor, ulterioare anului 1914 și până azi.

⁶⁰ Tabelul cuprinde următoarea rubricatură: nr. crt., localitatea, atestare, din care: prin vizite canonice (iunie-septembrie 1776), după însemnări, proces-verbal de inventar (1853-1877) și cărțile existente după inventare ulterioare (1914 etc.).

⁶¹ Vezi I. Oros, *op. cit.*, p. 81-94.

„Consemnarea Intrării Cartilor S. Biserici de Bocsia Romana. S.S. Evanghelie /Despre altele vezi în inventar/; 2. Penticostariul /Rosaliu/; 3. Strastniculu /Viziliu/; 4. Triodulu; 5. Biblia; 6. Mineiulu; 7. Liturghieriu vechiu; 8. Apostolierul; 9. Octoichiu vechiu /Optuversnariu/; 10. Ritualu /Euchologionu vechiu/; 11. Propovedania la morti a lui P. Majoru; 12. Predice de preste anu; 13. Catavasieriu; 14. Cartea S. Ioan Gura de Aur; 15. Liturghieriu nou cu chirilice; 16. Altu Ritualu /molitvenicu/ nou cu litere strabune. Acestea trei din urma câstigate in a. 1870. Consemnate prin umilulu sierbu al Dlui, Mateiu Silvanu Parochu localu in Bocsia Romana Octo[m]bre 29 ss. n. 1873“.

Proporția covârșitoare o deține, acum, cartea de Blaj, fără ca, din datele inventarelor actuale, să putem deduce (cu o singură excepție, localitatea Inău) înlocuirea vreunei cărți tipărite în celelalte oficine tipografice tradiționale românești. Deja, structura tematică a bibliotecilor parohiale acoperă, în genere, întreaga varietate a literaturii liturgice, fiind diminuată apreciabil disproporția taxonomică a colecțiilor, semnalată cu un secol în urmă⁶². Un aspect important mai rămânea de rezolvat, definitiv, la nivelul citirii/lecturii: trecerea completă la cartea cu „litere străbune” (latine). Această modernizare a hainei literelor, înfăptuită la nivelul manualelor școlare, era remarcată și așteptată, atât de către preoți, cât și de către dascăli. Este și ceea ce surprinde „cantorele libaser” și „docente” din Almașu⁶³, Emanoil Mocean, în însemnarea sa, de la 1871:

„Acesta octoichu, aflandu-se tiparitu in Blasiu si cu litere strabune, cantorele deinlocu procurandu-si-lu acela, [...] [nu] se-au folositu decatu chis[...]nunceri(?) la liturgie de septamana și-n domineci totu celu cu litere. Mai suntu prospecte ca precum Apostolieru, Liturgieriu, Penticostariu si alte carti mai marunte suntu acum tiparite cu litere strabune; asia se vor reforma tote cartile basericesci cu litere strabune romane catu mai in graba, lucrandu-se la acesta scopu bunu toti romanii mai luminati”⁶⁴.

Spre mijlocul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, „reformarea” cărților prin înlocuirea treptată a celor cu slove chirilice, cu altele/aceleași cu caractere latine este un fenomen curent, fapt care genera implicații importante în înseși practicile de lectură și apropierea textelor⁶⁵.

⁶² Vezi Greta-Monica Miron, *op. cit.*, p. 362-364; D. Radosav, *op. cit.*, p. 20 sq.

⁶³ Váralmás sau Nagymás, în maghiară, localitate în actualul județ Sălaj.

⁶⁴ *Octoib*, Blaj, 1825, Depozitul eparhial Catedrala „Sf. Vinere” Zalău, nr. inv. PCN nr. 7, p. 11.

⁶⁵ Concept introdus de către R. Chartier, definind tot ceea ce implică actul de lectură, ca act individual, sub raportul repetiției, reprezentării și al reproducerii textelor. Vezi Dorothea Kraus, *Appropriation et pratiques de la lecture. Les fondements méthodologiques et théoriques de l'approche de l'histoire culturelle de Roger Chartier*, Labyrinthe, Thèmes, p. 13-25. URL: <http://revuelabyrinthe.org/document56.html> <consulté le 18 juillet 2005>; Cl. Moisan, *Istoria literară*, București, Cartea Românească, 2000, p. 46-50.

4. Geografia circulației cărții de Blaj în Țara Silvaniei

a) *Sursele catagrafice utilizate (inventare, cataloage, însemnări)*. Pe baza documentelor catagrafice (inventarele depozitelor eparhiale de concentrare a fondului de carte românească veche din Sălaj, a cataloagelor publicate⁶⁶, inclusiv pentru „părțile” Băsești⁶⁷ și Tășnad⁶⁸, precum și alte colecții), am reconstituit structura fondurilor existente altădată în bibliotecile parohiale din Țara Silvaniei. Introducerea și prelucrarea pe calculator a însemnărilor olografe, găsite pe cărțile din inventarele actuale (inclusiv a exemplarelor care se află în alte locații) ale celor peste 250 de localități care făceau parte din vechea Țară a Silvaniei, cam aceleași încă de la 1542⁶⁹, mai ales a însemnărilor datate precis (indicând cel puțin anul), conduc la o serie de statistici care pot fi interpretate cu folos pentru înțelegerea „dinamicii” evoluției colecțiilor bibliotecilor parohiale pe secvențele temporale alese. Cartogramarea acestora pe localități ne dezvăluie geografia circulației cărții de Blaj în arealul studiat (anexa nr. 4), răspândirea relativ omogenă a acesteia în mediul confesional predominant greco-catolic de aici⁷⁰.

b) *Reconstituirea structurii fondurilor de patrimoniu: cantități și %*. Dintre tipăriturile de Blaj s-a depistat un număr de 20 de titluri, în 57 de ediții, apărute între anii 1753-1825, în peste 546 exemplare, reprezentând cca. 65% din totalul cărților românești vechi din Țara Silvaniei (841 ex.)⁷¹. Doar două dintre aceste titluri se situează în categoria așa-numitelor „incerte”: *Psaltirea* din 1764 (2 exemplare) și *Evangelia* de la 1766 (6 exemplare)⁷², fiind însă cărți nestudiate de noi sub autopsie directă. După cum se poate constata, în ordine cantitativă se evidențiază chiar cel mai vechi titlu păstrat, *Strastnicul* de la 1753, în 18

⁶⁶ Peste 50 de exemplare sunt post 1830. Pentru circulația cărții vechi românești în Sălaj, vezi A. Cănda, *Cartea veche românească în județul Sălaj*. Catalog. (I) - (IV), în *Acta Musei Porolissensis*, II, 1978, p. 365-388; VI, 1982, p. 353-417; VII, 1983, p. 539-588; IX, 1985, p. 591-623; Eadem, *Colecțiile de carte veche românească din depozitele eparhiale de la Șimleu Silvaniei și Zalău*, în *Acta Musei Porolissensis*, VIII, 1984, p. 591-613; A. și S. Andea, *Date despre cartea veche din Sălaj*, în *Acta Musei Porolissensis*, VI, 1982, p. 341-352; A. Andea, *Date noi despre cartea românească veche în nord-vestul Transilvaniei*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, XXX, 1990-1991, p. 47-57.

⁶⁷ A. Socolan, *op. cit.*

⁶⁸ Elena Bărnăușiu, *Carte românească veche în colecții sătmărene*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998.

⁶⁹ Mai puțin cele din ținutul Chioarului.

⁷⁰ Un exemplu de o asemenea cartogramare pe arealul Sălajului actual vezi la I. Oros, *Circulația cărții românești sibiene de secol XVIII-XIX în Sălaj*, în *Acta Musei Porolissensis*, XXIII/2, 2000, p. 382.

⁷¹ Pentru tirajul cunoscut al unor ediții de Blaj și procentajul de circulație a acestora în Țara Silvaniei, vezi rubrica „Obs.” din anexa nr. 4.

⁷² Asupra categoriei „incerte” și nu numai, v. Gabriela Mircea, *Despre tipăriturile vechi blăjene incerte și necesitatea evaluării lor sistematice*, în *Apulum*, XXXIII, 1996, p. 19-32.

exemplare, dar, cu prezență maximă este ediția cărții din 1817, în 47 de exemplare⁷³.

Concluzii

Având în vedere imensa valoare culturală și simbolică a cărții în general, pentru a ne edifica asupra impactului carte-societate în Țara Silvaniei secolelor XVII-XIX, acest rol fundamental, jucat de cartea de Blaj, poate fi pus mai bine în evidență numai în raport cu întreaga producție tipografică românească din secolele XVII-XIX, adică judecând pe ansamblu problematica circulației sălăjene a cărții.

⁷³ Spre a nu deruta cititorul, menționăm că datele cantitative, conținute în I. Oros, *Circulația cărții vechi românești de Blaj (1753-1830) în Sălaj* (în *Apulum*, XXXIX, 2002, p. 367-382) se referă la arealul județului Sălaj de după 1968 și, de aceea, acestea diferă față de cele din lucrările noastre referitoare la Țara Silvaniei.

MODALITÉS ET INDICATEURS DE CROISSANCE DES COLLECTIONS APPARTENANT AUX BIBLIOTHÈQUES DES PAROISSES PRATIQUÉS À BLAJ (1747-1876). LE CAS DE ȚARA SILVANIEI

Résumé

Après un bref historique (1700-1876), où l'on relève l'importance de la ville de Blaj dans la vie culturelle et spirituelle de Țara Silvaniei ayant un vicariat gréco-catholique à Șimleu Silvaniei à partir de 1810, l'auteur présente les différentes modalités de diffusion des livres imprimés à Blaj, celles-ci étant identifiées de la perspective paratextologique, c'est-à-dire de la perspective offerte par les notes écrites à la main sur les pages de ces livres. En même temps avec la création du vicariat de Silvania, la gamme des modalités visant l'augmentation des collections existantes dans les bibliothèques des paroisses s'élargit visiblement, comprenant, à part les donations occasionnelles des paroissiens, faites par le biais des colporteurs, ou bien celles faites par „pitié royale” (*ex numifîcentia regia*) et “pitié hiérarchique” (vicaires, archiprêtres, anciens curés, chœurs d'église, diacres etc.), nous enregistrons de plus en plus souvent des preuves attestant l'acquisition directe des livres dans les imprimeries, voire même en quantités appréciables, en fonction de la commande donnée par les paroisses à travers le système de la centralisation hiérarchique de celle-ci: du curé, à l'archidiaque, au vicaire, ce dernier apportant, d'habitude, en carrosse, les livres imprimés à Blaj. Le fait qu'une partie des livres était apporté sans rien payé en échange, comme donation, autorise l'auteur de considérer les vicariats, étendus aussi dans le cadre de certains archidiaconats, comme étant des librairies avant la lettre, dans le cadre de ce système organisé de diffusion dirigée, respectivement de vente de la production typographique. On pratique largement les listes de prénumération à l'époque et l'acquisition directe des livres dans l'imprimerie de Blaj, faite par des étudiants, des curés ou bien des „délégués”. Pour assurer le nécessaire des livres scolaires et des catéchismes dans les écoles, les vicaires de Silvania portent une correspondance régulière avec les directeurs des imprimeries et restent en permanence en contact avec les inspecteurs généraux des écoles confessionnelles.

À partir de certains aspects qui tiennent du rituel de la donation („la foire aux livres”, „la mise” symbolique du livre dans l'église), l'auteur lance de nouveau le débat sur ce qu'il avait appelé „l'effet de colportage”, comme indicateur utile de la fonctionnalité et de la vitesse de circulation du livre, calculé comme représentant la différence entre l'année de la parution et l'année de l'attestation du livre en question dans le circuit ecclésiastique de la lecture. Compte tenu des sources utilisées (inventaires, catalogues, notes), l'auteur reconstitue, dans les annexes, la géographie de la circulation des livres imprimés à Blaj dans Țara Silvaniei, tout comme la structure des fonds de patrimoine existants dans les bibliothèques des paroisses. 20 titres des ouvrages imprimés à Blaj ont été identifiés, en 57 éditions, apparues entre 1753 et 1825, en plus de 546 exemplaires, ce qui représente environ 65% du total des livres roumains anciens découverts dans la région Țara Silvaniei (841 ex.).

L'auteur conclut sur le fait que compte tenu de l'immense valeur culturelle et symbolique du livre, en général, pour nous renseigner sur l'impacte livre-société dans la région ci-dessus nommée, pendant les XVIIIème et le XIXème siècles, ce rôle extraordinaire joué par le livre imprimé à Blaj peut encore mieux être mis en valeur

seulement en étant rapporté à l'entière production typographique roumaine de cette époque-là, c'est-à-dire, en jugeant en ensemble la problématique de la circulation du livre roumain ancien dans Țara Silvaniei.